

Hoger
Algemeen
Voortgezet
Onderwijs

Vooropleiding
Hoger
Beroeps
Onderwijs

HAVO Tijdvak 2
VHBO Tijdvak 3
Dinsdag 22 juni
13.30–16.30 uur

**Dit examen bestaat uit 37 vragen.
Voor elk vraagnummer is aangegeven hoeveel
punten met een goed antwoord behaald kunnen
worden.**

Als bij een vraag een verklaring, uitleg of berekening gevraagd wordt, worden aan het antwoord geen punten toegekend als deze verklaring, uitleg of berekening ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld twee redenen worden gevraagd en je geeft meer dan twee redenen, worden alleen de eerste twee in de beoordeling meegeteld.

Opgave 1

Ontwikkelingslanden zijn vaak exporteurs van ruwe grondstoffen zoals koffie en cacao. Ondernemingen in Nederland importeren deze ruwe grondstoffen en bewerken ze vervolgens tot eindproducten. Verplaatsing van deze productie naar ontwikkelingslanden heeft een negatieve invloed op de werkgelegenheid en het nationaal inkomen in Nederland.

De firma Boontjes verwerkt een grondstof uit een ontwikkelingsland in Nederland tot eindproduct. Over 1998 zijn van Boontjes de volgende gegevens bekend:

Verkoopwaarde van de eindproducten		f 5.000.000
Gebruikte grondstoffen	f 2.850.000	
Diensten van derden	f 350.000	
Afschrijving op vaste kapitaalgoederen	f 100.000	
Betaalde rente	f 150.000	
Lonen	<u>f 1.600.000</u>	
Totale kosten		<u>f 5.050.000</u>
Verlies		f 50.000

- 2p **1** Geef een voorbeeld van diensten van derden. Licht het antwoord toe.
- 2p **2** Bereken de bruto toegevoegde waarde van Boontjes in 1998.
- 2p **3** Bereken voor welk bedrag Boontjes in 1998 bijdraagt aan het netto nationaal inkomen van Nederland.

De firma Boontjes wil het verlies omzetten in een winst van f 25.000 per jaar door het verlagen van de lonen. Daartoe wordt een investeringsprogramma in Nederland overwogen waardoor de afschrijving op vaste kapitaalgoederen toeneemt met f 150.000 per jaar.

- 3p **4** Bereken hoe hoog de lonen moeten worden om de winstdoelstelling te realiseren.

De leiding van Boontjes overweegt ook een andere mogelijkheid: het verplaatsen van een deel van de productie naar een ontwikkelingsland. De grondstoffen worden dan in het ontwikkelingsland tot halffabrikaat en in Nederland verder tot eindproduct verwerkt. Door de verplaatsing daalt de bruto toegevoegde waarde van Boontjes in Nederland. Desondanks kan het verlies van de vestiging in Nederland van Boontjes dalen.

- 3p **5** Leg uit dat het verlies van Boontjes kan dalen, ondanks de daling van de bruto toegevoegde waarde.

Belangrijkste reden voor de productieverplaatsing is de hoogte van de lonen in het ontwikkelingsland in vergelijking met Nederland.

Een lager loonniveau leidt niet zonder meer tot een lager bedrag aan loon in de kostprijs per product.

- 2p **6** Geef daarvoor de verklaring.

Opgave 2

Bij het oplossen van de werkloosheid moeten vraag en aanbod op de arbeidsmarkt op elkaar worden afgestemd. Het aanbod op de arbeidsmarkt wordt onder andere bepaald door het deelnemingspercentage. Het deelnemingspercentage wordt in deze opgave gedefinieerd als de beroepsbevolking in procenten van de beroepsgeschikte bevolking. Onder de beroepsgeschikte bevolking wordt de groep personen tussen 15 en 65 jaar verstaan.

In tabel 1 staan gegevens over het deelnemingspercentage.

tabel 1	1983	1997
Mannen	74	75
Vrouwen	38	49
Totaal	56	62

Stel dat de vrouwelijke beroepsbevolking in 1983 bestond uit 1,8 miljoen personen en in 1997 uit 2,6 miljoen personen.

3p **7** Bereken de toename van de vrouwelijke beroepsgeschikte bevolking tussen 1983 en 1997.

In de periode 1994-1997 is de werkgelegenheid in Nederland met ruim 300.000 arbeidsjaren gestegen. De werkloosheid is in deze periode echter slechts met ongeveer 100.000 arbeidsjaren gedaald. Een verklaring voor de in verhouding beperkte daling van de werkloosheid is een toename van het deelnemingspercentage.

2p **8** Noem twee oorzaken van een toename van het deelnemingspercentage.

Een toename van de werkgelegenheid in arbeidsjaren leidt meestal tot een grotere toename van de werkgelegenheid in personen.

2p **9** Onder welke voorwaarde is de toename van de werkgelegenheid in arbeidsjaren gelijk aan de toename van de werkgelegenheid in personen?

Een toename van de werkgelegenheid kan voor sommige beroepsgroepen tot spanningen op de arbeidsmarkt leiden. Een extra loonstijging voor deze beroepsgroepen kan de kwalitatieve structuurwerkloosheid verminderen.

3p **10** Leg uit dat deze extra loonstijging een bijdrage kan leveren aan het oplossen van de kwalitatieve structuurwerkloosheid.

Toename van de werkgelegenheid kan ook invloed hebben op de premiepercentages van de sociale verzekeringen.

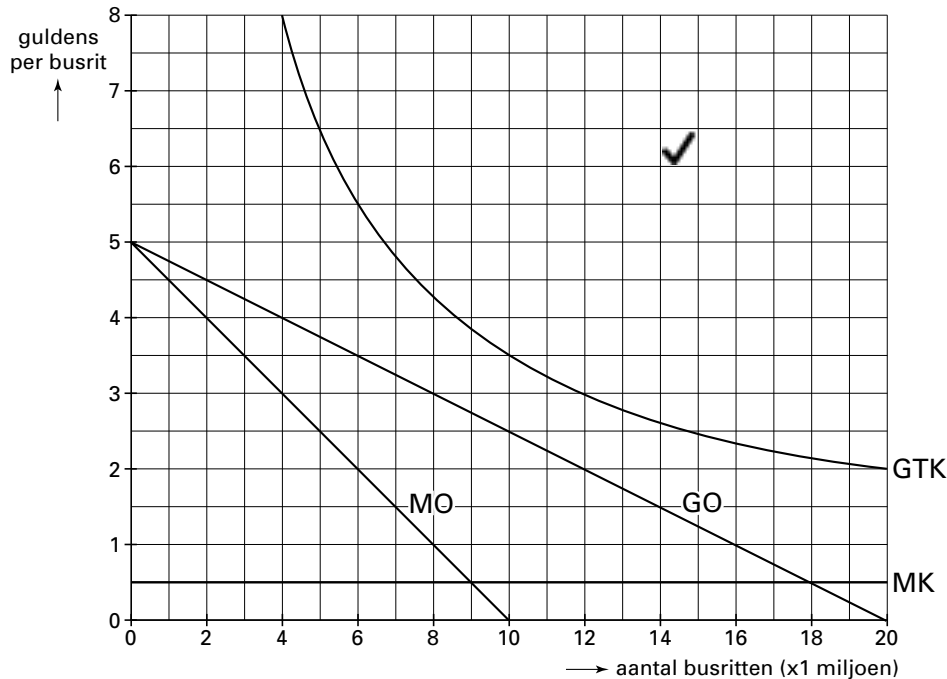
3p **11** Leg uit dat toename van de werkgelegenheid er toe kan leiden dat de overheid de premiepercentages van de sociale verzekeringen kan verlagen.

Opgave 3

De toekomst van het openbaar vervoer staat ter discussie. In de afgelopen jaren zijn de tekorten van het openbaar vervoer steeds aangevuld door subsidies van de overheid. Sommigen pleiten voor nog meer overheidssteun en zijn voorstander van gratis openbaar vervoer. Anderen willen juist de tekorten bij het openbaar vervoer terugdringen.

In een stad verzorgt een stadsvervoersbedrijf het openbaar vervoer met bussen. In figuur 1 zijn enkele kosten- en opbrengstenlijnen getekend die op een bepaald moment voor het stadsvervoersbedrijf gelden.

figuur 1

De afkortingen hebben de volgende betekenis:

GO = gemiddelde opbrengsten (prijssafzetlijn)

GTK = gemiddelde totale kosten

MK = marginale kosten

MO = marginale opbrengsten

Het stadsvervoersbedrijf wordt in deze opgave als monopolist beschouwd.

In de praktijk blijkt een monopolie betrekkelijk te zijn.

2p **12** Beschrijf in hoeverre het stadsvervoersbedrijf geen monopolist is.

In de uitgangssituatie worden bij een gemiddelde verkoopprijs van f 2,50 jaarlijks 10 miljoen busritten verkocht. De productiecapaciteit bedraagt 20 miljoen busritten per jaar. Het tekort in de exploitatie van het stadsvervoersbedrijf wordt aangevuld door gemeentelijke subsidies.

2p **13** Leg aan de hand van figuur 1 uit dat het stadsvervoersbedrijf bij geen enkele prijs winst kan behalen.

3p **14** Bereken hoeveel procent van de kostprijs per busrit door de gemeente in de uitgangssituatie wordt gesubsidieerd.

De gemeentesubsidie is minimaal als het verlies van het stadsvervoersbedrijf minimaal is.

3p **15** Bij welke prijs per busrit is de totale gemeentesubsidie minimaal? Verklaar het antwoord.

Sommigen willen het openbaar vervoer gratis maken. De gemeente betaalt dan alle kosten van het openbaar vervoer.

Positieve externe effecten zijn het motief achter gratis openbaar vervoer.

- 2p **16** Noem een positief extern effect van gratis openbaar vervoer.
- 2p **17** Bereken welk bedrag aan gemeentesubsidie nodig is als het openbaar vervoer in deze gemeente gratis is.

Voorstanders van lagere tekorten bij het openbaar vervoer pleiten voor het stimuleren van het gebruik van het openbaar vervoer door het terugdringen van het autogebruik. Dit wordt bereikt door de parkeertarieven in de binnenstad te verhogen.

- 3p **18** Verschuift de prijsafzetlijn in figuur 1 evenwijdig naar links of evenwijdig naar rechts als de parkeertarieven in de binnenstad worden verhoogd? Verklaar het antwoord.

Opgave 4

Als de algemene verkiezingen naderen, gaan politieke partijen zich sterker tegen elkaar afzetten. Iedere partij zet in haar verkiezingsprogramma de hoofdlijnen van het voorgestelde beleid op een rij.

In tabel 2 zijn de financiële gevolgen voor de overheidsbegroting van de verkiezingsprogramma's van de vier grootste partijen in een land samengevat. De bedragen luiden in miljarden gulden.

tabel 2

	partij A	partij B	partij C	partij D
toename overheidsinkomsten	5,75	5,75	5,75	5,75
bezuinigingen	7,35	7,55	13,65	9,35
Totaal beschikbaar	13,10	13,30	19,40	15,10
afname overheidstekort	5,50	1,40	5,50	5,50
lastenverlichting	0,00	3,40	7,50	4,00
nieuw beleid	7,60	8,50	6,40	5,60
Totaal bestemmingen	13,10	13,30	19,40	15,10

Toelichting bij tabel 2:

In het bovenste deel van de tabel staat aangegeven waar de ruimte voor de uitvoering van een programma vandaan komt; daarbij zijn alle partijen uitgegaan van een jaarlijkse groei van de productie met 2% waardoor de inkomsten van de overheid met 5,75 miljard gulden toenemen.

In het onderste deel van de tabel staat aangegeven hoe de ruimte voor de uitvoering van een programma wordt besteed; onder „nieuw beleid” zijn de voorgenomen extra overheidsuitgaven van iedere partij voor zaken als extra kinderopvang en kleinere klassen in het onderwijs opgenomen.

- 2p **19** Leg uit dat productiegroei tot toename van de inkomsten van de overheid kan leiden.

Stel dat de groei van de productie lager uitvalt dan 2%. Volgens de opstelling in tabel 2 zijn er vier mogelijkheden om de gevolgen van de lagere productiegroei voor de overheidsfinanciën op te vangen.

- 3p **20** Noem drie van deze mogelijkheden.

Lastenverlichting kan plaatsvinden door de inkomstenbelasting te verlagen. In Nederland kan deze verlaging worden doorgevoerd door de tarieven te verlagen, de schijven van de inkomstenbelasting te verlengen of de belastingvrije bedragen te verhogen.

- 3p **21** Leg uit welke inkomensontvangers *geen* voordeel hebben van een verlenging van de belastingschijven.

- 3p **22** Leg uit dat lastenverlichting tot hogere groei van de productie kan leiden.

Uit tabel 2 kan worden afgeleid welk gevolg het voorgestelde beleid van iedere partij heeft voor de hoogte van de collectieve lasten.

- 3p **23** Welke partij stelt met haar beleid een daling van de collectieve lasten voor? Licht het antwoord toe.

Opgave 5

De groei van het Bruto Nationaal Product (BNP) van Ierland werd in de jaren negentig gestimuleerd door de bijdragen die Ierland jaarlijks van de Europese Unie (EU) ontving.

Het BNP van Ierland bedroeg in 1991 25,34 miljard pond, terwijl de bevolking in dat jaar uit 3.340.000 mensen bestond.

In tabel 3 staan indexcijfers die betrekking hebben op Ierland met 1991 als basisjaar.

	1995	1996
BNP (nominaal)	132,7	153,6
Bevolkingsomvang	102,0	103,0
Prijspeil	110,0	112,6

- 3p **24** Bereken het nominale BNP per hoofd van de bevolking in 1996 afgerond op hele ponden.
2p **25** Bereken hoeveel procent het BNP tussen 1991 en 1996 reël is gestegen.

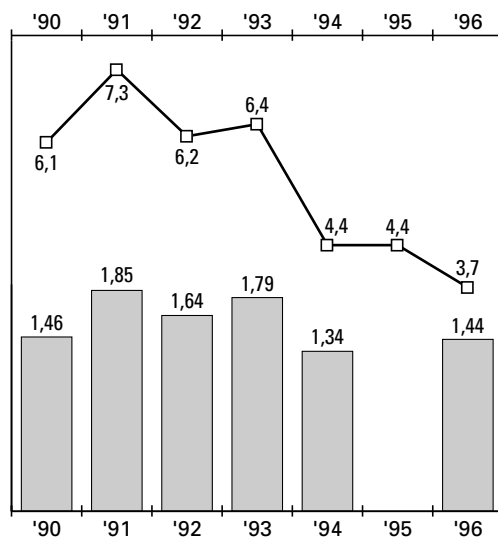
De hoogte van de inflatie is één van de toetredingscriteria tot de Economische en Monetaire Unie (EMU). Volgens dit criterium mag de inflatie in een land niet meer dan 1,5% boven het gemiddelde van de drie lidstaten met de laagste inflatie liggen. Stel dat de inflatie in deze drie lidstaten in 1996 gemiddeld 1% bedroeg.

- 2p **26** Bereken of Ierland in 1996 voldeed aan het inflatiecriterium voor toetreding tot de EMU.

In figuur 2 staan de ontvangsten van Ierland uit de EU weergegeven.

figuur 2

ontvangsten uit de EU

Legenda:

■ in miljard Ierse ponden

—□— in procenten van het BNP

In figuur 2 is de staaf voor 1995 weggelaten.

- 2p **27** Bereken de ontvangsten van Ierland uit de EU in miljard Ierse ponden in 1995 (in ten minste twee decimalen).

Uit figuur 2 blijkt dat in 1996 de ontvangsten in procenten van het BNP ten opzichte van 1994 zijn gedaald, terwijl het bedrag in ponden is gestegen.

2p **28** Geef daarvoor de verklaring.

De bijdragen van de EU zijn onder andere besteed aan verbetering van het onderwijs in Ierland. Deze uitgaven aan het onderwijs kunnen tot een verbetering van de economische structuur leiden.

2p **29** Geef daarvoor een verklaring.

De extra onderwijsuitgaven kunnen een multipliereffect hebben.

2p **30** Beschrijf hoe de extra bestedingen aan het onderwijs een multipliereffect kunnen hebben.

Opgave 6

Een toenemende roodstand op betaalrekeningen (rekening courant) bij geldscheppende instellingen wijst op een toename van de maatschappelijke geldhoeveelheid.

3p **31** Leg uit dat een toenemende roodstand tot toename van de maatschappelijke geldhoeveelheid kan leiden.

De maatschappelijke geldhoeveelheid is onderdeel van de binnenlandse liquiditeitenmassa. Uit welk ander onderdeel bestaat de binnenlandse liquiditeitenmassa?

2p **32**

In 1996 is in Nederland de binnenlandse liquiditeitenmassa van 487 miljard gulden tot 525 miljard gulden toegenomen, terwijl het nationaal inkomen met 5,3% is gestegen.

3p **33** Is de liquiditeitsquote in 1996 gedaald, gestegen of gelijk gebleven? Licht het antwoord toe met een berekening.

Een daling van de liquiditeitsquote kan een bijdrage leveren aan het afremmen van de inflatie. Ook beperking van de loonstijging kan tot vermindering van de inflatie leiden.

2p **34** Leg uit dat beperking van de loonstijging tot vermindering van de *kosteninflatie* kan leiden.

2p **35** Leg uit dat beperking van de loonstijging tot vermindering van de *bestedingsinflatie* kan leiden.

Ook een verandering van de wisselkoers van de gulden beïnvloedt de inflatie.

2p **36** Leg uit dat een stijgende wisselkoers van de gulden de inflatie kan afremmen.

De Nederlandsche Bank (DNB) kan haar rentebeleid inzetten om de wisselkoers van de gulden te laten stijgen.

3p **37** Moet DNB de rente dan verhogen of verlagen? Verklaar het antwoord.

Einde